

Тема 1. ПРЕДМЕТ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ (2 год.)

План

1. Р. Колінгвуд про призначення історії і мету історичного пізнання.
2. Res gestae: співвідношення між дією і актом, подією і дією. Роль думки і пристрасті в історії.
3. Предмет дослідження у «практикуючих істориків»:

Література

- Колінгвуд Р. Ідея історії. Київ, 1996. С.62–64, 176–180, 388–397. URL: <http://izbornyk.org.ua/colin/colin.htm>
- Ісаєвич Я.Д. МІЖНАРОДНІ КОНГРЕСИ ІСТОРИКІВ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/>
- Лях С.Р. Методологія історії: класика і практика. Навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2021.
- Грушевський М. Історія України-Русі. Т.І. Київ, 1991. С.16–20.
- Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Адауров В. Французька історіографія ХХ століття. Львів, 2001. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk652797.pdf>
- Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. Львів, 2007. С.79–98. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Suchasna_svitova_istoriohrafiia.pdf
- Debating New Approaches to History. Edited by Marek Tamm and Peter Burke. London: Bloomsbury Academic, 2019.

Платформа дискусії:

Професійна розмова про те, чим займається дослідник в межах обраної теми, вимагає застосування понять «об'єкт дослідження» і «предмет дослідження».

Розрізнення об'єкта і предмета дослідження – імператив сучасної науки, і їх визначення є стандартною вимогою до дисертацій і магістерських робіт. Водночас далеко не всі дослідники розуміють суть і призначення такого розрізнення, і випадки відверто формальних визначень, а то й просто безглузвих формулювань, доволі часто трапляються.

Фундаментом розмежування категорії об'єкта і предмета є та обставина, що людина пізнає дійсність вибірково – в залежності від того, що саме її цікавить в ній і які завдання вона при цьому вирішує. У категорії *об'єкта* закладена проста констатація існування того чи іншого фрагмента дійсності – планети, людини, суспільного інституту.

Предмет дослідження – це те, як ми бачимо певну річ, точка зору, під яким ми її розглядаємо; це та сторона, з якої дослідник пізнає цілісний об'єкт, виділяючи при цьому головні, найбільш істотні ознаки об'єкта. Відповідно, до категорії предмета входять не лише ті внутрішні і зовнішні відношення об'єкта, який нас цікавить, а й наш інтерес до цього об'єкта і весь теоретико-методологічний апарат, який ми використовуємо для його дослідження.

Основи сучасного бачення предмета історичного пізнання заклав англійський історик і філософ Робін Колінгвуд. У своїй праці «Ідея історії» він дає вичерпні відповіді на питання: «визначення історії», «предмет історії», «як діє історія» і «яке призначення історії».

Обґрунтовуючи своє розуміння предмета історії, Колінгвуд починає з твердження, що історія розкриває *res gestae* – дії людей, що відбулися в минулому, і робить принципове уточнення: послідовність подій є послідовністю історичною, тільки якщо вона складається з *актів* (тобто свідомо вчинених дій), мотиви яких історик заново програє у своїй голові. Отже, «вся історія є історією думки». Інакше дії людей годі збагнути. Усе, що відбувається в історії, відбувається з волі людини, адже історичний процес складається з людських дій, а воля людини – це не що інше, як думка людини, що зовнішньо виражається в дії. До речі, саме завдяки тій обставині, що розум є головною пружиною історичного процесу, робить цей історичний процес логічним: «історія є не чим

іншим, як різновидом логіки». Отже: «Історія складається з дій, а дії мають внутрішню й зовнішню сторони; зовні вони – просто події, співвіднесені між собою в просторі й часі, але не інакше, а всередині вони є думками, поєднаними одна з одною логічними зв'язками». І ще одне принципово важливе зауваження: під думкою в цьому разі розуміється не будь-яка думка, а думка рефлексивна: «Історичне мислення – це завжди розмірковування, рефлексія, адже рефлексія є мисленням про акт мислення, і ми вже переконалися в тому, що таке все історичне мислення [...] Для того, щоб будь-котрий конкретний акт думки став темою для історії, треба, щоб це був акт не просто думки, а думки рефлексивної [...] Рефлексивна діяльність є такою, де ми знаємо, що ж саме ми намагаємося зробити, аби тоді, коли задумане буде зроблене, ми знали, що воно таки зроблене, пересвідчившись, що воно відповідає тому нашому стандарту чи критерію, який був нашим початковим уявленням про нього. Тому це є таким актом, виконання якого нами уможлиблюється тим, що ми заздалегідь знаємо, як це виконати [...] Рефлексивні акти можуть бути грубо описані як ті, що ми їх здійснюємо навмисне, і вони ж є тими єдиними актами, що можуть стати предметом історії. Виходячи з цієї точки зору, можна пересвідчитися, чому певні форми діяльності є, а інші не є предметом історичного пізнання».

Отже, справжній предмет історії – думки і мотиви людей, які проявляються в їхніх діях.

Історія прагне пізнати суть людини і межу її можливостей.

Історія надає сучасному суспільству стійкості, стабільності, впевненості у майбутньому. Як окрема людина не може нормально існувати без пам'яті, так і суспільство не може бути здоровим без ретроспективної саморефлексії. Розуміння історії допомагає усвідомити свій борг перед минулими і наступними поколіннями, цінити нагромаджені культурні блага, з повагою ставитись до інших культурних систем.

Предмет історії постійно еволюціонує відповідно до еволюції інтересів і світогляду суспільства. Оскільки суспільні цінності змінюються, то, значить, інтерпретація історії підлягає постійній переоцінці, відповідно міняється предмет історії.

Тому кожна епоха не тільки має підстави до «переписування історії», але **повинна** переписувати історію: відмовлятися від забобонів і застарілих схем, скидати протрухлявілих кумирів, заповнювати «білі плями» колись заборонених тем, реагувати на появу принципово нових викликів.

Чудовою ілюстрацією того, як формується пакет актуальних проблем історичної науки відповідно до розвитку потреб та інтересів людства, є матеріали міжнародних конгресів історичних наук, які починаючи з 1900-го збираються кожні п'ять років. Скористаємося ґрунтовним оглядом тематики цих форумів, здійсненим видатним українським вченим Ярославом Ісаєвичем, і в скороченому вигляді простежимо за логікою визначення провідних тем історичної науки (Ісаєвич Я.Д. *Міжнародні конгреси істориків [Електронний ресурс] Енциклопедія історії України. Т.6: Ла-Мі Київ: В-во «Наукова думка», 2009.*).

Коли французький історик Антуан Про намагався у 1996 році вразити своїх студентів заявою, що сьогодні стають можливими всі види історії, він, мабуть, не уявляв, до яких меж може дійти фрагментація історіографічних напрямів. (Він мав на увазі історичну антропологію, мікроісторію, гендерну історію, інтелектуальну історію).

Його британський колега Пітер Берк у 2018 р. здійснив випуск збірника, у якому презентовані ось такі новітні історіографічні делікатеси:

- *Environmental History* (історія довкілля);
- *Postcolonial History* (постколоніальна історія);
- *History of Memory* (історія пам'яті);
- *History of Emotions* (історія емоцій)
- *History of Things* (історія речей)
- *Digital History* (діджитал-історія)
- *Neurohistory* (нейроісторія)
- *Posthumanist History* (постгуманітарна історія).

І це справді вражає.